

PILIAKALNIŲ DURIS PRAVĖRUS: PADAVIMAI APIE MIEGANČIĄ LIETUVIŲ KARIUOMENĘ

Vykintas Vaitkevičius

Straipsnis skirtas padavimams apie Lietuvos pilkapiuose, piliakalniuose ir pilių požemiuose miegančius senovės karius, kurie pažadinti galį stoti į kovą už Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę. Pirmą kartą atliktas išsamus palyginamasis tyrimas, naudojant archeologijos, istorijos ir tautosakos duomenis, veda prie išvadų, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, t. y. lietuvių tautinio atgimimo metais, šie mitiniai pasakojimai kilo ant ankstesnių padavimų pamato ir buvo glaudžiai susiję su didžiojo Lietuvos istorinio pasakojimo sklaida (pabrėžtina Jono Mačiulio–Maironio kūrybos reikšmė); vėliau Gedimino kalne Vilniuje miegančios kariuomenės vaizdinys plito Rytų ir Pietų Lietuvoje, labiausiai – tarp Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto gyventojų. Savitas šių padavimų bruožas – šventasis Kazimieras miegančios kariuomenės priešakyje. Spėjama, kad karvedžio ir nepaprasto kariuomenės pagalbininko vaidmenį jis galėjo perimti iš senovės lietuvių dievo Perkūno ir (arba) Vytauto Didžiojo.

Prasminiai žodžiai:

piliakalniai, padavimai, didysis istorinis pasakojimas, Maironis, Vilnius, šv. Kazimieras, Perkūnas, Vytautas Didysis.

■ Šiame straipsnyje skelbiamas žinias kaupiau ir apmaščiau per dešimtmetį: archeologiniuose tyrimuose, prie daugelio piliakalnių ir pilkapių, pasakojant jų istoriją ir padavimus, taip pat šimtus kartų apeinant Vilniaus Gedimino pilies kalną iš vienos arba kitos pusės, Baltų vienybės dienos proga skeliant ten šventą ugnį.

Vėlyvą 2016 m. rudenį likimas mane atvedė į gimtąjį Maironio kraštą. Ten vieną po kitos žvalgiau dirbamuose laukuose seniai sunaikintų pilkapių vietas, ir vos prieš tris dienas kartu su bendražygiais atradome paskutiniuosius milžinų kapus istorinėje Sandrausiškėje, kurios pavadinimą Vyriausybė, Raseinių r. savivaldybės teikimu, jau išbraukė iš Lietuvos žemėlapio. Bet tada prieš mane atsivėrė ne tuščia praraja, o skaidraus vandens sklidina gelmė – lyg kas būtų suteikęs išskirtinę galimybę žvelgti ir pamatyti tai, kas slypi už daugelį metų vien tik liaudies kūryba laikytų padavimų apie pilkapius ir piliakalnius.

Taigi, šiame straipsnyje siekiama gilesnio piliakalnių vaidmens Lietuvos kultūroje pažinimo ir įvertinimo (išsamiau apie tai žr.: Vitkūnas 2016). Sutelkus dėmesį į padavimus apie miegančią lietuvių kariuomenę, toliau plėtojami pastarųjų metų Maironio kūrybos tyrinėjimai ir, svarbiausia, pirmą kartą atskleidžiama sąveika tarp minėtų padavimų ir didžiojo istorinio pasakojimo, kuris iki šiol gyvas ir veikia lietuvių tautą.

DIDŽIOJO ISTORINIO PASAKOJIMO LAUKE – „MILŽINŲ KAPAI“

Mokslinį dėmesį į padavimus apie piliakalniuose ir pilių požemiuose miegančią lietuvių kariuomenę, kuri laukia ženklų pakilti, bene pirmoji atkreipė tautosakos rinkėja ir tyrinėtoja Bronislava Kerbelytė. Požeminiame pasaulyje miegančios kariuomenės vaizdas, teigė ji, primena senovines karių laidojimo apeigas; šiems padavimams, kokių taip pat žiną lenkai, vokiečiai ir čekai, įtakos turėjęs senovinis mirusiųjų pasaulio įsivaizdavimas (Kerbelytė 1970: 166–168). Pastebėjusi panašumą tarp padavimų apie miegančios kariuomenės karius ir nugrimzdusių dvarų gyventojus, B. Kerbelytė pabaigia: „Padavimai apie kariuomenę, kuri miegosianti iki tam tikro laiko, XIX a. ėmė reikšti protestą prieš carinę nacionalinę priespaudą <...>. Buržuazijos valdymo metais kai kurie ideologai savo knygoje šiuos padavimus perdirbo ir pritaikė nacionalinėms idėjoms reikšti“ (Kerbelytė 1970: 170). Tokie žodžiai sovietinės okupacijos metais verčia manyti, kad padavimuose apie miegančią kariuomenę tikrai slypi ne vien liaudies kūryba ir išmonė.

Naujausi tyrinėjimai rodo, kad padavimai apie piliakalniuose miegančią didvyrių kariuomenę, kuri laukia ženklų pakilti iš mirtino miego ir stoti į lemiamą kovą už Tėvynę, yra glaudžiai susiję su Maironio kūryba (išsamiau žr.: Razauskas 2013: 15; Razauskas–Daukintas 2016: 39–41). Dvi istorinės „Pavasario balsų“ giesmės – „Milžinų

1 pav. Pilkapis istorinio Sandrausiškės dvaro laukuose (Šiluvos seniūn., Raseinių r.).

T. Daugirdo piešinys 1887 m. rugpjūčio 22 d. žvalgomosios archeologinės išvykos aprašyme (Dowgird 1889: 284).

kapai“ ir „Senovės daina“ (= „Oi neverk, matušėle“) jungia Maironio kūrybą su didžiuoju istoriniu pasakojimu (Speičytė 2012: 81); Brigitos Speičytės žodžiais tariant, jų aiškinamasis kontekstas buvo dar 1886 m. parašyti „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“, vėliau tapę „Lietuvos istorijos“ pagrindu (Apsakymai 1891).

Alfredas Bumblauskas, sekdamas Nerija Putinaite, Maironio kūrybą laiko alternatyva Jono Basanavičiaus didžiajam pasakojimui, pagal kurį visos lietuvių tautos nelaimės, jos kultūrinis ir civilizacinis žlugimas prasidėjo nuo susidūrimo su krikščioniškuoju pasauliu. Maironiui Lietuvos galybė yra Vytautas, todėl poeto budėjimo–užmigimo–atbudimo (atgimimo) kreivė yra savita: užmigimas prasideda ne krikštu, o Žygimanto Augusto mirtimi (Bumblauskas 2009: 23, 26, 29). Vasilijus Safronovas pagrįstai teigia, kad Maironio išdėstyta Lietuvos istorija (geriausiai žinomas trečiasis jos leidimas – Maironis 1906) laikytina ne alternatyviu, o pagrindiniu veikalu, kuris diegė Lietuvoje didįjį istorinį pasakojimą. Būtent šios istorijos buvo mokoma Rusijos imperijos okupuoto krašto pradinėse mokyklose, o nuo 1915 m. – ir Vokietijos imperijai priklausiusios Lietuvos pradinėse ir vidurinėse mokyklose (Safronovas 2011: 78).

Maironį netikslu būtų vadinti didžiojo istorinio pasakojimo kūrėju, tęsia V. Safronovas, nes jau iki jo buvo parašyta *savais* laikomų Lietuvos istorijos darbų: „Lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo reikšmių sistemos formavimosi pradžią reikėtų sieti su Simono Daukanto istoriniais raštais, sykiu pripažįstant, kad didžiausią įtaką Lietuvoje įtvirtinant ir paskleidžiant šią reikšmių sistemą padarė Maironis“ (Safronovas 2011: 79).

Istoriniai S. Daukanto raštai – pagrindinis Maironio pasakojimo šaltinis, bet šių dviejų autorių požiūris į senąją religiją ir į krikščionybės vaidmenį lietuvių tautos gyvenime iš esmės skiriasi (tyrinėtojų apie tai jau rašyta, žr.: Zaborskaitė 1987: 51–55). Pradedant tirti padavimų apie miegančią lietuvių kariuomenę ir didžiojo istorinio pasakojimo sąveiką, svarbiau atsakyti į klausimą, apie kokius milžinų kapus savo kūryboje kalba Maironis.

2 pav. Archeologiniai radiniai – įmovinis kirvis ir žalvarinė lankinė segė iš Tautušių pilkapių vietos (Pagojūkių seniūn., Raseinių r.), perduoti į Lietuvos nacionalinį muziejų. 2016 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

3 pav. Pilkapis istorinio Sandrausiškės dvaro laukuose, žvelgiant iš vakarų. 2017 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

Patikimą archeologinį gimtojo Maironio krašto paveikslą piešia žinios iš PleMBERGO dvarininko, archeologo ir muziejininko Tado DAUGIRDO dienoraščių, pradėtų rašyti 1881 m. sausio 1 d. (išsamiau žr. DOWGIRD 1881). TAMPĄ aišku, kad XIX a. antroje pusėje apie Betygalą, Žaiginių ir Šiluvą buvo keli plokštiniai senovės žemaičių kapinynai, vadinami milžinų kapais (*Melžyn kapas, Melžynu kapej*), kuriuos T. Daugirdas kartais dar vadindavo pagonių kapais, o svarbiausia – dešimtys kapmilžiais (kačmilžiais, katmilžiais) vadinamų ir milžinų kapais laikomų I–IV a. pilkapių; jie priklausė Žemaitijos, Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių sričiai. Vykstant iš Maironio tėviškės Bernotų į Raseinius pirmųjų mūsų eros amžių pilkapių būta Fliorencijos kaimo laukuose, į Vosyliškį vyкта pro Tautušių pilkapius, atokiau čia dar būta Agelaičių, Zvėgių pilkapių; pakeliui į Šiluvą ir Šaukotą pilkapiai plytėjo Medingių, Vilkiškių, Rinkšelių ir Sandrausiškės laukuose (1 pav.).

Kaip parodė 1939 m. ardomų Sandrausiškės pilkapių tyrimai, atlikti vadovaujant Pranui Baleniūnui, mirusieji čia buvo laidojami nesudeginti, neretai – ąžuoliniuose išskobtuose karstuose, po kelis viename akmenų vainiku apjuostame pilkapyje, su gausiomis įkapėmis: įmoviniais kirviais, ietigaliais, antkaklėmis, apyrankėmis ir lankinėmis segėmis (Baleniūnas 1939; 2 pav.). Paminėtina, kad XX a. 7-ajame dešimtmetyje kraštotyrininkas Petras Jagminas po paskutiniųjų Sandrausiškės pilkapių nuotraukomis, dabar saugomomis Tytuvėnų regioninio parko direkcijoje, parašė Maironio eiles:

*Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų*

*Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų...*

Būtent su šios kultūros pilkapiais, plačiai paplitusiais baltų kraštuose, paprastai siejami padavimai apie milžiniško dydžio žmonių kaulus ir paslaptinius radinius, plg. „Daugelis kapų Lietuvoje ir Žemaitijoje yra vadinami milžinkapiais, ten randama didžiausių milžinų kaulų <...>. Tie kapai aplinkui apkrauti akmenimis, kasinėjant randama labai daug radinių <...>. Milžinai, kitaip tariant, lietuvių protėviai, buvo kariai, labai dažnai padavimuose jie turi savo vardus ir laikomi didvyriais“ (*Jest duzo mogił, nazwanych Milžinkapiej na Litwie i Żmujdzi, gdzie się mają znajdować ogromne kości olbrzymów... Mogiły te są z wierzchu obłożone kamieniami dokoła, bardzo obfite w wykopaliska... Milžinaj ci, przodkowie Litwinów, prowadzili wojny i bardzo często są bohaterami pod różnemi nazwami w podaniach* – Dowojna Sylwestrowicz 1894: 227–228).

Šių metų pradžioje apie jau minėtus Sandrausiškės pilkapius (3 pav.) išgirstas pasakojimas yra iš esmės tokio pat turinio:

Iš Vilkiškių, jau miręs tas žmogus yra, seniuks, jisai jau taip pasakojo, Vladas Taučas. Jisai dirbo tenai prieš karą, dirbo su juo [archeologas] iš Kauna, sako, su juo tenai kasiņėjo senovės [kapus] ir, sakė, raden kažkokį, ar kirvuką raden, ten apyrankę raden. | I tie blauzdkauliai, jau tas sakė, Karčiauskis, sakė, stambus jau vyrs jisai buvo, tai, sako, atsigulė, tai ką tu! Saka ligi pusei beveik tie blauzdkauliai, ten milžinų kokie kapai ten, sako, buven, kieno ten buvo (P. Edvardas Masiulis, 70 m., kilęs iš Milžavėnų k., Nemakščių seniūn.,

nuo 1984 m. gyvenantis Akmenės k., Šiluvos seniūn., Raseinių r. U. V. Vaitkevičius, talkinamas A. Buchaitės, R. Dumskio ir R. Tamulio).

Maironio milžinkapių samprata – „Jei kuomet krito karėje karvedis, tai į jo vietą skyrę kitą, o aną sudeginę ant malkinės, sukasdavo augstus kapus. Vietą, kur buvo kova, laikė garbėje ir akmenimis aptverdavo; dabar tas vietas žmonės paprastai vadina „milžinų kapais“ (Apsakymai 1891: 22) – yra artima S. Daukantui, savo metu „Būde“ rašiusiam, kad karvedžių kapai buvo laikomi šventomis vietomis, neariami ir neardomi „dėl garbės ir amžinos minavonės tų vyrų, kurie savo narsybe ir kantrybe likusiesiems vientaučiams liuosybę išvadavo“ (Daukantas 1993: 179; plg. Speičytė 2012: 86). Šis pilkapiuose palaidotų laisvės kovotojų vaizdinys reikšmingas – pagrįstai galima manyti, kad jis rado atgarsį Maironio kūryboje. Nežiūrint to, jog 1871 m. Motiejus Valančius, o 1881 m. ir Jonas Basanavičius savo darbe „Apie senoves Lietuvos pylis“ piliakalnius jau laikė senovės lietuvių pilių ir kovų su kryžiuočiais vietomis (išsamiau žr.: Zabieła 2005: 7–8), žmonėse vyravo iš dalies gynybinių pylimų panašumu į pilkapius, iš dalies padavimais paremtas įsitikinimas, kad piliakalniuose palaidoti kovose kritę kariai.

Antai 1881 m. pradžioje T. Daugirdas savo archeologinės veiklos dienoraštyje piliakalnius Bazavalėje, Pagryžuvyje, Veliuonoje taip pat vadina ne kalnais (*góry*) ar apkasais (*okopy*), o pilkapiiais (*kurhany*), plg.: „Gedimino kapas [pirmojo Veliunos piliakalnio pavadinimas – V. V.] pačiame Veliunos miestelyje, ant jo stūkso didelis pilkapis“

(*Gedyminówka (mogila Gedymina) w samym miasteczku Wielonie na który szczycie duzy kurhan* – Dowgird 1881: 3; 4 pav.). Po kiek laiko T. Daugirdas jau skirs supiltą kalną – piliakalnį Veliuonoje, nuo pilkapių, tačiau vis tiek vadins jį lietuvių kunigaikščio Gedimino kapu (Dowgird 1889: 380–382; plg.: Покровский 1899: 136, 1 išn.). Po penkiasdešimties ir daugiau metų užrašyti padavimai pasakoja, kad kitados iš turgaus pro Veliunos piliakalnį namo važiuojantis ūkininkas prie vežimo išvydo stovintį „milžiną, senovės karį, geležiniais šarvais apsirėdžiusį ir senovės ginklais apsiginklavusį“. Paskui sekti pakviestas ūkininkas piliakalnio viduje pamatė miegančius Lietuvos kariuomenės karius:

Šaunūs vyrai sėdi ant žirgų, geležiniais šarvais ginkluoti nuo galvos ligi kojų. Jie sėdi nejudėdami ir miega, o jų žirgai stovi galvas nuleidę, kaip negyvi. Visur amžina tyla, kaip danguj. Nežinomasai, ūkininką požemin atvedusis karys, paėmęs trimitą, triskart sutrimitavo. Tik suskambėjo trimito balsas, tuojau nubudo miegančioji kariuomenė <...>. Vadas paklausė ūkininko: „O kam mumis šaukiate, ar jau šiandien Švento Jono diena?“ Ūkininkas sako: „Dar ne šiandien.“ „Švento Jono dieną, kai išgirsime šaukimą, mes kelsimės ir josime krašto vaduoti“, – tai pasakęs karys sėdo ant žirgo ir, davęs ženklą savo kariuomenei nurinti, vėl kartu su jais užmigo amžinu miegu. (Buračas 2011: 408, 410; plg. „Seniau šnekėdau, ka Gediminu kariuomenė kalne miega. Kai ateis laikas, ji kils i eis kariaut, i visus nukariaus.“ – P. Ona Eimutienė, 53 m. iš Pakalniškių k.,

4 pav. Gedimino kapu vadinamas piliakalnis Veliuonoje (kairėje pusėje kapas – gynybinis piliakalnio pylimas), žvelgiant iš pietų. XX a. pradžia. L. Kšivickio nuotrauka. (LPA 2005: 237)

5 pav. Džiugo kapu vadinamas piliakalnis Telšių prieigose, žvelgiant iš šiaurės rytų. 2011 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

Veliuonos seniūn. U. R. Tamošiūnaitė–Merkienė 1958 m. – Kriščiūnas 2001: 1082).

Šie padavimai iš Veliuonos, be mažiausios abejonės, siejasi su dvasine Maironio, o ir vėliau juo sekusių Bernardo Brazdžionio, Salomėjos Nėries milžinų samprata (išsamiau žr.: Razauskas 2013: 14–15; Razauskas–Daukintas 2016: 36–38). Bet mums šioje vietoje dėmesį tenka nukreipti į Lietuvos piliakalniuose ir pilių požemiuose miegančią kariuomenę.

„KELSIMĖS IR EISIME VADUOTI KRAŠTO“

Ryšys tarp didžiojo istorinio pasakojimo ir anksčiau padavimų apie Lietuvos piliakalnių pastebimas ne tik Veliuonoje. Jis dar akivaizdesnis Džiuginėnuose, kur jau nuo XIX a. vidurio rinkti ir skelbti padavimai apie milžiną Džiugą – Telšių įkūrėją; jo kapu buvo vadinamas piliakalnis (plg.: Dowgird 1889: 384–389; 5 pav.). Vėliau čia jau vaizduojami milžinai *su ginklais, su viskou, negyvi milžinai, bet kad bus kokia didelė bėda Lietuvai, tad milžina kelsis* (P. Petronėlė Vaidarienė, 71 m., gyv. Alsėdžiuose, Plungės r. U. K. Viščinis 1974 m. – LTR 4636/98; plg. Žemės 1999: 83).

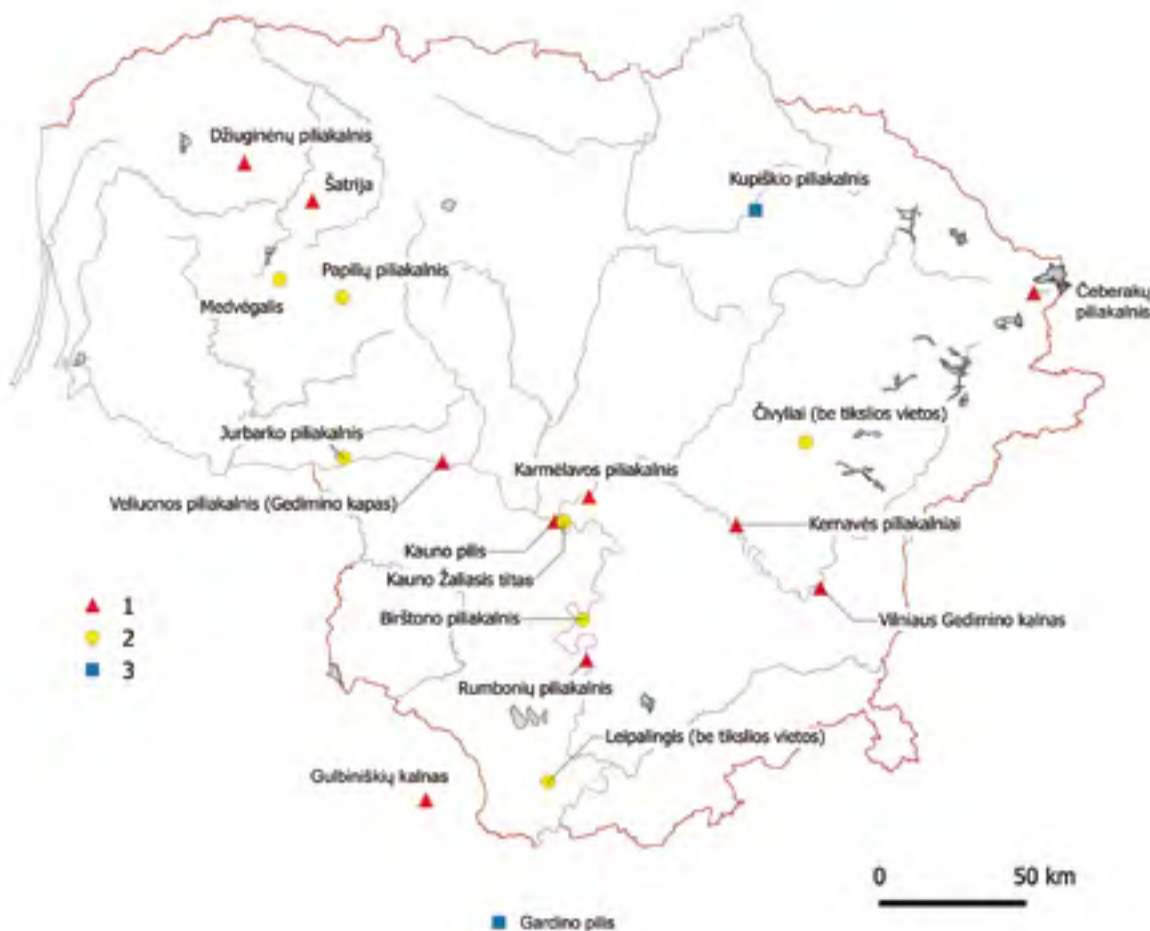
Kada ir kur išplito padavimai apie miegančią kariuomenę, kuri pažadinta eis vaduoti Lietuvos?

XIX a. antroje pusėje apie piliakalnių užrašytų padavimų skaičius sparčiai augo, tačiau

senovės laikų kariuomenė, pėsti kariai ir raitija juose vaizduojami retai. Vyrauja šventosios ugnies ir aukojamų aukų, nugrimzdusių bažnyčių varpų arba žemėmis apneštų dvarų paveikslas; jų turtu drąsiausieji leidžiasi ieškoti per kalne esančias duris (skylę arba tunelį). Būdinga, kad požemiuose jie išvysta miegančią karalaitę arba kitą nelaimingą užkeiktąjį. Tokius ir panašius padavimus amžių sandūroje girdėjo Žemaitijos piliakalnių tyrinėtojai T. Daugirdas ir Liudvikas Kšivickis (plg. Krzywicki 1906: 12–31), 1894 m. skelbė Mečislovas Davainis–Silvestraitis „Žemaičių padavimų“ dvi tomyje, o 1903 m. – J. Basanavičius tautosakos rinktinėje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“. Būtent čia, tarp daugelio pasakojimų iš įvairių Lietuvos vietų, Viliaus Kalvaičio dėka ir iš Prūsijos Lietuvos, atrandame pirmąją iš sakmių apie nepaprastą kariuomenę.

Lietuvis kareivis nuo Ukmergės, tarnaujantis Liepojoje, sapne raginamas vykti į Kauną, kur netoli Žaliojo geležinkelio tilto per Nemuną daržė esąs didelis akmuo, po juo – daug raktų. Atrakinęs duris jis rasiąs skrynią su „visos Lietuvos knygomis“, o už antrų durų – mergelę.

Tu manę pabučiuosi, tai mudu ir išeisiva vidurij' dienos, pasidarysiva moterystės stovio apžadus, paskui pasiimsiva dalies nematytai daug pinigų, pataisytuoveva visas Lietuvos bažnyčias ir dar mudviem liktu, o su kariuomene atimsiva iš

6 pav. Padavimų apie miegančią lietuvių kariuomenę paplitimas: 1) Mieganti kariuomenė, kuri pasiruošusi vaduoti Lietuvą nuo priešų; 2) Mieganti kariuomenė; 3) Trūksta tikslesnių duomenų. 2017 m. V. Vaitkevičiaus brėžinys.

maskolio visą Lietuvą: aš esmi Lietuvos karaliaus dukterį užkeiktą, kad su kariuomene lig tai kar-tai. Dabar atėjo laikas man išeiti; jei padarysi šiteip, – sakanti ji, – atgis Lietuva, atgis...

Nepasisėkus išvaduoti, kaip vėliau paaiškėjo, „soste sėdinčios panos tarp svieta daugybės“, ji sapne atsisveikindama pasakiusi: „Po septynių metų aš vėl išeisiu ir maskolio valdžią pergalesiva“ (Iš gyvenimo 1903: 172–174).

Užrašymo metai nenurodyti, bet akivaizdu, kad veiksmas vyksta spaudos draudimo ir Katalikų bažnyčios Lietuvoje suvaržymo metais (beje, Žalasis tiltas Kaune yra netoli nuo Jiesios piliakalnio, vadinamo Napoleono kalnu). Užgiritis, atsiuntęs J. Basanavičiui šią sakmę, remiantis Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos autoritetiniais įrašais, atsargiai gali būti tapatinamas su Konstantinu Jasiūkaičiu – draudžiamos lietuviškos spaudos platintoju, rašytoju ir veikliu socialdemokratu nuo Linkuvos (išsamiau žr.: Kaluškevičius, Misius 2004: 183). Būtina pabrėžti, kad šis pasakojimas sukurtas ant senųjų sakmių pamato: kareivis sapnuoja užkeiktą karaliaus dukterį, kurią galės išvaduoti ir vesti tik laikydamasis visų nurodytų sąlygų ir, suprantama, ją pabučiavęs.

1909 m. Lietuvių mokslo draugijos nario steigėjo kun. Juozapo Žiogo paskelbtame padavime apie Čeberakų piliakalnį prie Visagino vienas iš jame užmūrytų kareivių – kovotojų už tautos laisvę – jau esą „kišąs kardą pro duris“... (Žiogas 1909: 14). Tikslių žinių apie šių padavimų plitimą Lietuvoje per kitus tris dešimtmečius trūksta. Tačiau dėmesį atkreipia tai, kad daugelis Lietuvos Respublikos metais Kaune užrašytų sakmių apie pilies požemiuose esančios užkeiktos mergelės arba karalaitės, kartais dar vadinamos Gertrūda, vadavimą pasakoja, jog tai vyko prieš Pirmąjį pasaulinį karą, t. y. Rusijos okupacijos metais, plg.: „Apie 1882 arba 1883 metais buvusiam Kauno gubernatoriui ir vyskupui sapnavosi...“ (LTR 619/124), „Dar prieš Didįjį karą rusų kariuomenėje buvo vienas lietuvis, geras ir dievobaimingas žmogus. Tam kareiviui vieną kartą prisispavono nepažįstama panelė ir sako: „Eik į griuvėsius Kauno pilies ir kask. Rasi geležines duris, tas duris atidaryk – tada tavo Tėvynė bus laiminga...“ (U. A. Mugasaitė 1932 m. – LTR 407/38; plg.: Istoriniai 1949: 57–60, 63–65).

Padavimai apie piliakalniuose ir pilių požemiuose miegančią senovės lietuvių kariuomenę,

jos žadinimą ir žadintojus buvo gerai žinomi Lietuvoje, daugiausiai Žemaitijoje ir Nemuno vidurupyje (žr.: Balys 2002: 205, Nr. 3595; 6 pav.). Kai kuriuos iš jų tyrinėtojai išgirdo ir paskelbė artėjant naujai Lietuvos istorijos dramai – sovietinei okupacijai. Taip manyti verčia nenuilstančio fotografo ir kraštotyriminko Balio Buračo atvejis.

B. Buračo lauko užrašų knygelės rodo, kad apie 1930–1932 m. jis jau tikrai žinojo padavimus apie miegančią lietuvių kariuomenę (plg. LTR 4915/33), tačiau šių pasakojimų skelbimo ėmėsi tik Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Beje, pasakojimą apie Alytaus krašte esantį Rumbonių piliakalnį B. Buračas pabaigė žodžiais: „Niekas nepastebėjo, kada prisikėlė Dainavos šalies kariai, bet seni seneliai mano, kad jie tikrai yra padėję mums iškovoti nepriklausomybę ir laisvę. Kaip padavimas sako, kada reikės, jie mums ir vėl padės“ (1939a). Karui jau prasidėjus, buvo paskelbtas naujas B. Buračo straipsnis, pavadinimu „Pabudo piliakalniuose miegojusi kariuomenė“, ir jame skamba tokie padavimo apie Šatriją žodžiai: „Jie laukia, kada išgirs balsą ar gaus raštą, šaukiantį vaduoti savo kraštą. Sako, kai reikės, jie vėl atbus, išvarė kryžiuočius, ruskius, vokiečius, išvys ir lenkus nelabus“ (1939b; plg.: Buračas 1944).

Spėjimą, kad padavimai apie pabudusią senovės lietuvių kariuomenę atgyja ir jų reikšmė išauga sunkiais Lietuvai metais, grindžia 2015 m. pavasarį įvykę šių eilučių autoriaus pokalbiai su į devintą dešimtį įkopusia žemaite Adele Milašiute-Urbikiene (Vidmantienė); ji gimė ir gyveno Laukuvos seniūnijos Trumpainių kaime, prie senkapių (7 pav.). Per 1991 m. sausio įvykius ar po jų,

A. Urbikiene tiksliai pasakyti negali, ji susapnavo sapną, kurį šiandien vadina *apsireiškėmu*:

Atsikielė iš kapokų [= senkapių] 40 vyrų longoutas lininiais marškinės, nu žinā, linai mielėnas dažyti luomiukas, tokėj kap senuovie, baltė marškėnė, kelnės, neprisimenu, bet platės, tuos ne naktėnės, [o] pakolėnės, kap dieviejė vasarq, ir vėsė keturiasdešimt, nežėnau, neskaiciauau keik, bet polks (žinuojau, ka 40) atsikielė i nuejė kap... į vasaros, į rytmečius. Kor saulė į vasarq. Nieka nesakė, nieka nebijuoję, tuokėj vėsė stambūs, vėsė lygė, ir i tuo posė nuejė... Džiaugiaus kažkuo, ka atsikielė. I daugiau tep nesapnavau, ir nieks nesivaidena. [Klausiamo Adelė dar pridūrė]: Nepažįstami visi, iš senų laikų, uniformuoti, neginkluoti, bet sakau, vėsė vasarėška apsiriedė, lininiais drabužiais. Aukštė vyrā, veina omžiaus, vėsė kap viens. Būrelis vienas toks, be jokio vado. Ka atsikielė, pagalvuojau, ka bus gerā. (LTR cd 1400)

Pabrėžtina, kad tam tikru mastu padavimai apie lietuvių kariuomenę, kuri atėjus laikui kelstis ir išvaduos Lietuvą, buvo pasakojami ir tautosakos rinkėjų drąsiai užrašomi per visą antrąją sovietinę okupaciją. Pavyzdžiui, 1946 m. Pranė Dundulienė tokį padavimą užrašė gimtajame Pilypų kaime, netoli Švenčionių:

Vokiečių okupacijos metais Velykos buvo Šv. Morkaus dieną. Žmonės laikė tai labai nepaprastu dalyku, žadančiu įvairių stebuklų. Visoje Švenčionių apyl[inkėje] kalbėjo žmonės, kad tais metais atsiras stebuklinga kariuomenė, kuri

7 pav. Trumpainiai, Laukuvos seniūn., Šilalės r.: senoji Milašių sodyba (kairėje) ir senkapiai, kartais dar vadinami Šventąja žeme (dešinėje), žvelgiant iš vakarų. 2015 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

8 pav. Reginys nuo Gulbiniškių kalno (Suvalkų vaivadija, Lenkija). 2008 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

išlaisvins kraštą nuo okupantų priespaudos. Toji kariuomenė yra užkeikta Vilniuje, Gedimino kalno pilyje ir kituose Lietuvos senovės piliakalniuose. Vėlykų dieną ta kariuomenė pabus ir ruošis žygiui prieš priešą, kurį ir išvys iš mūsų krašto. (LTR 2566/9; cit. pagal: LPTK)

1957 m. Punske buvo užrašytas padavimas apie Gulbiniškių kalną – vieną iš reikšmingiausių šio krašto vietų (8 pav.). Pasakota, kad kalno požemyje iki šiol gyvena „kariai lietuviai, jų kuniškaištis ir laukia meto, kada reikės Tėvynę ginti“ (P. Vladas Kuprevičius, apie 60 m. U. P. Savickas – LTR 3057/41). 1961 m. Jurgis Dovydaitis iš molėtiškio Adomo Siciūno užrašė šį skambų padavimą:

Būdavo kalba seniau, kad prieš pabaigą pasaulio Švento Kazimiero kareiviai guli miega Zomki [= Gedimino pilyje] prie Katedros ir jie pasikels, ir kariaus, ir nukariaus visus priešus. Ir bus Lietuva galinga, turės savo kariuomenę ir savo visą valią, savo karalystę. Tada lietuviai gyvens laimingi be jokių prispaudimų. (Pateikėjo pastaba: „Kai girdėjau, turėjau 5–6 metus.“ – LTR 4673/91)

GEDIMINO KALNE MIEGANČI ŠV. KAZIMIERO KARIUOMENĖ

Atskleidus istorines padavimų apie miegančią kariuomenę atsiradimo ir gyvavimo aplinkybes

Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, nelieka abejonės, kad vėlesnius pasakojimus veikė Vilniaus netektis, pastangos Lenkijos okupacijos sąlygomis krašte išsaugoti lietuvių kalbą, švietimą, kultūrą, religiją ir, žinoma, siekis atgauti sostinę. Pavyzdžiui, 1937 m. vienas iš dešimties pirmųjų Lietuvos kariuomenės savanorių Stasys Butkus, prisimindamas, kaip 1919 m. sausio 1-ąją jis stovėjo sargyboje prie ką tik Gedimino pilyje iškeltos Lietuvos vėliavos, rašė:

Pamatęs prieš save pilies griuvėsius, atsiminiau senių pasakojimus. Pažiūrėjau į ginkluotą save, savo draugus sargybinius ir nuo kalno pažvelgiau į kareivines. Pasidarė nepaprastai malonu. „Štai kur toji užkeikta kariuomenė, apie kurią tėvai pasakojo. Ji jau keliasi. Tai mes vergais gimę, laisvės nematę, atsikėlėme lyg iš burtų pasaulio!“ – pamaniau. Gražiai plėvesuojanti pilies bokšte Trispalvė vėliava man atrodė toji užburta pasakų karalaitė, kurios mes, savanoriai, susirinkome išvaduoti. Pajutau savyje nepaprastą pasididžiavimą. Draugai, jų išvaizda, atrodė ne šių dienų kariai. Lyg būtų iš piliakalnių atsikėlę. (Savanorių 1937: 6)

Šv. Kazimieras padavimuose miegančios lietuvių kariuomenės priešakyje yra ryškus Rytų ir iš dalies Pietų Lietuvoje paplitusių pasakojimų bruožas (9 pav.). Be mažiausios abejonės, tam įtakos turėjo Vilniaus vyskupijoje giliai įsišaknijęs šv. Kazimiero kultas ir nuo 1927 m. Lenkijos okupuotame

Vilniaus krašte veikusios Šv. Kazimiero draugijos lietuviams šviesti skyriai (plg.: Alekna 1927: 30; Kviklys 1964: 681, 707, 717 ir kt.). Atskirai paminėtina, kad Gedimino pilies kalnas stūkso pačioje Šv. Kazimiero koplyčios kaimynystėje.

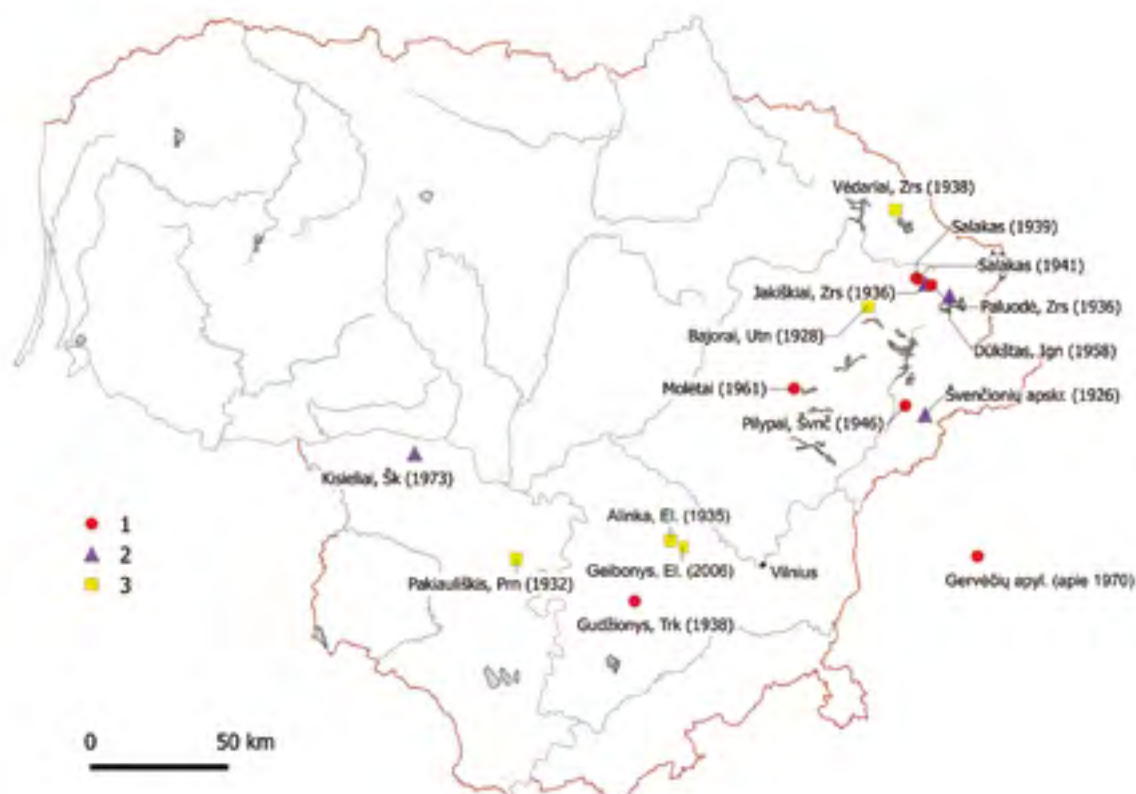
Švento Kazimiero vaizdinys padavimuose apie miegančią lietuvių kariuomenę su nuoroda į Vilniaus Gedimino pilies kalną (10 pav.) ir be jos, yra sudėtingas ir daugiaplanis. Šie pasakojimai dažnai primena padavimus iš kitų Lietuvos vietų: Gedimino kalne esą užkeikti žmonės ir arkliai, miegančios kariuomenės kariams koks nors žmogus veža parduoti šieno arba rūpinasi jiems nupirkti avižų (išsamiau žr.: Žemės 1999: 12–15); pabaigoje dažnai kartojasi jau žinomas pažadas: „Ir kai bus Lietuvai pavajus rimtas, tai šventas Kazimieras su savo kariuomene atsikels“ (P. Vladas Būga, 38 m., gyv. Salake, „mokyklos nelankęs, mažai raštingas“. U. E. Rūkštelytė 1941 m. – LTR 2416/6). Savitas šių padavimų bruožas – sąlygos ir aplinkybės, į kurias atsižvelgus galima pažadinti miegantį kariaunos vadą – karalaitį Kazimierą.

Miegodama kariuomenė, Algirdo Juliaus Greimo žodžiais tariant, gyvena kitonišką gyvenimą, kuris iš esmės nesiskiria nuo mirusiųjų (išsamiau žr. Greimas 1990: 161). Miegančiųjų žadinimas, jų vadavimas ir sugrąžinimas į gyvųjų tarpą yra nepaprastas. Šie veiksmai prilygsta apeigai ir

kaip tik apie tai pasakojama. Maldos arba šūviai – tai ženklas, karalaičiui adresuotas kvietimas ir prašymas keltis, apginti Lietuvą (rečiau Lietuvą ir Lenkiją) nuo priešų, plg.:

Šv. Kazimieras kai sirgo, tai pasakė savo saugotojam, kad ištikus Lietuvą ir Lenkiją nelaimėm nuo priešų, žada keltis ir apginti. Liepė arba ateit ant kapo ir melstis, arba vadam (lietuvių ir lenkų) sudėjus kryžiai – šaut. Tai jis kelsis ir apgins abi šalis. Bet buvęs koks lenkmetis, atgal 100 metų, tai lenkai ėjo ir prikėlė – sudėję kryžiai šautuovus šovė. Šv. Kazimieras atsikėlęs apžiūrėjo visą teisybę ir pasakė: „Lankų žemėj nēr teisybės“ (žmonės juos vadina lenkais, tik Šv. Kazimieras pavadinęs lankais). Nieko nedarė [šv. Kazimieras], apsisuko ir nuėjo į karstą. (Pasakotojas sako, kad lietuviai nepamirštų jį reikale prikelti) (P. Jurgis Barauskas iš Pakiauliškio k., Šilavoto vls., „nuo senio Slavinsko apie 90 m. girdėjo prieš 14 metų“. U. V. Kulbokas 1937 m. – LTR 372/76).

S. Daukanto istoriniuose raštuose ir Maioronio kūryboje, kuri priklauso didžiojo istorinio pasakojimo laukui, jau buvo pastebėtas senovės lietuvių kariuomenės ryšys su dievu Perkūnu (išsamiau žr.: Razauskas 2013: 12–13;

9 pav. Padavimų apie Gedimino pilies kalne miegančią kariuomenę paplitimas ir jų užrašymo metai:

- 1) Šv. Kazimiero kariuomenė, pasiruošusi vaduoti Lietuvą nuo priešų; 2) Gedimino kalne mieganti kariuomenė;
- 3) Padavimai apie šv. Kazimierą ir jo kariuomenę kitose vietovėse arba be tikslesnės vietos. 2017 m. V. Vaitkevičius brėžinys.

10 pav. Gedimino pilies kalnas, žvelgiant iš vakarų. 2008 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

Razauskas-Daukintas 2016: 26–29). Nuostabą kelia tai, kad pasakojimuose apie šv. Kazimierą jis dar akivaizdesnis – *kryžiava* ugnis ne tik prikelia šv. Kazimierą iš karsto, bet sunkiausiomis akimirkomis prišaukia Perkūną. Su jo pagalba lietuvių kariuomenė įveikianti priešus. Kartais pasakojama, kad pažadintas Perkūnas sukelia sumaištį priešininkų gretose ir šie apsuktomis galvomis rūke ima šaudyti vienas į kitą:

Kaip švedai užplūdo Lietuvą, jie labai skriaudė žmones. Ypatingai kankindavo žiauriai moteris ir vaikus. Moterims nupjaustydavo krūtis, vaikus sustatydavo prie sienos ir suolu prispaudę uždusindavo. Vieną kartą, bemiegant lietuvių jenarolui [= generolui], pasirodė sapne angelas ir liepė jam keltis, prikelti savo kariuomenę ir pradėti šaudyti į švedus kryžiava ugnim. Jenarolas pradžioj nenorėjo tikėti, bet angelas ir antrą, ir trečią kartą liepė keltis. Pagaliau neiškentęs jenarolas atsikėlė, prikėlė savo kariuomenę ir pradėjo šaudyti kryžiava ugnim. Vos tik jie pradėjo kryžiavai šaudyti, kaip staiga pradėjo trankyti perkūnas į švedus. Ilgai dar laikėsi švedai, bet matydami, kad vis tiek neatsilaikys prieš lietuvius, pasileido bėgti, prisiegdami niekuomet negrįžti į Lietuvą. (P. Ignas Senūta, 82 m., gyv. Klabinų k., Alytaus vls., „beraštis; yra draugavęs su vienu raganium Naujaliu, buvęs du kartu Amerikoj“. U. V. Bardzilauskas 1936 m. – LTR 865/147).

Ryšys tarp *kryžiavos* ugnies ir Perkūno aki-vaizdus. Pirma, Perkūnas yra puikus šaunamųjų ginklų žinovas, medžiotojas ir karys. Žemėje randami titnaginiai įtveriamieji ir akmeniniai kirveliai su skylė kotui – tai Perkūno kulkos, paleistos įkandin besišlaistančio žemės išteklių, požemio ir mirusiųjų pasaulio valdovo Velino, arba Velnio. Antra, Perkūnas moka žaibuoti kryželiu, kryžiškai, kryžmiškai arba kryžkryžiais, ir tokia perkūnija esanti ypač pavojinga: *Kai kada žaibai kryžkryžiais supliek, tai tada perkūns tuoj spir...* (Šiaurės 1975: 280), *Trenkdamas sumeta žaibą kryžiškā. Kryžių, kryžmą padara, trenk...* (Plateliai, LTR 6448/505), *Žaibas būna dviejų rūšių: storas, platus – tas nepavojingas, o po griausmui būna plonutukas kaip kryželis – to reikia žegnotis...* (Brėslauja, LIIR ES 44/55).

Šaudymas *kryžiavai* yra ypatingas, didžiausias lietuvių kariuomenės globėjo, nepaprasto jos pagalbininko Perkūno ginklas (plg.: Beresnevičius 1992: 45–47; Vaitkevičius 2008: 53–56), bet mūsų padavimai jį vaizduoja jau šv. Kazimiero rankose.

Gyvas būdamas Lenkijos karalius ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio sūnus Kazimieras (1458–1484) karinėmis pergalėmis neišgarsėjo, tačiau po mirties, 1518 ir 1519 m. padėjo Polocko apylinkėse, prie Dauguvos, lietuvių kariams, kovojantiems su Maskvos kariuomene:

Kai, ilgai ieškoję brastos ir jos neradę, [Polocko vaivada Petras Goštautas ir Jonas Boratinskis – V. V.] neteko vilties įveikti upės tėkmę,

nes niekur nesimatė vietinio žmogaus, galinčio poversti, staiga priešais vėliavas sustojo jaunas raitelis ant balto žirgo, apsiginklavęs žėrinčiais ginklais ir apsilvilkęs baltais drabužiais; kreipėsis į karius, jis paragino juos leisti jam iš paskos ir anksčiau jų nepastebėta brasta patraukė į kitą krantą. Kai persikėlė per upę, jaunikaitis staiga dingo, tačiau iš visokiausių ženklų visi suprato, jog tai buvo Šv. Kazimieras, Lenkijos bei Lietuvos kunigaikštis. Kariai nelyginant audra užgriuvo stovykloje ramiai poilsiaujančius priešus ir visus netikėtai kilusiose grumtynėse sunaikino. (Vijūkas-Kojelavičius 1988: 638; plg. Čiurinskas 2003: 287–289)

1602 m., t. y. dar nepraėjus šimtmečiui po šių įvykių, Kazimieras buvo paskelbtas šventuoju ir tapo Lietuvos kariuomenės globėju taip pat, kaip tokią vietą Lenkijoje užimantys šv. Vaitiekus (Adalbertas) (apie 956–1079) ir šv. Stanislovas (apie 1030–1079).

Tačiau taip padėti matė tik katalikiškoji Lietuvos dalis, kas kita kalbant apie protestantus. Aukštinant didžiojo Lietuvos etmono Mikalojaus Radvilos Rudojo (1512–1584) žygius Jono Radvano „Radviliadoje“ (išspausdinta 1592 m.), pasakojama ir apie 1564 m. pergalę prie Ulos. Šiose kautynėse Lietuvos kariuomenė sumušė kelis kartus gausesnius Petro Šuiskio vedamus Maskvos pulkus. Įsimintiniausia poemos vieta, kurioje pasakojama apie Ulos mūšio išvakarėse Mikalojui Radvilai sapne pasirodžiusią Vytauto vėlę. Didysis kunigaikštis buvo regimas toks, koks buvęs po pergalingo Žalgirio mūšio, į Lietuvą sugrįžęs su grobiu:

*Saulė rytoj pamatys laukuose maskviškių lavonus.
O, kaip man kaulams tada bus saldu ir lengva ilsėtis,
kaip prie manosios garbės ir šlovingos jūsų senolių
dvasios ir pergalių dar prisidės ir jūsų narsumas!*

*Štai kas svarbu: nugalėk! Ir tada nepažįstantis kapo
gandas tave po mirties per ilgus šimtmečius garsins.
Ženk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti
liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!”*

*Šitokiais žodžiais karan kunigaikštį Vytautas kėlė.
Karvedžiui gilūs miegai išsilaksto, jis kelias ir ankstų
rytmetį tokia malda į žvaigždėtą dangų prabyla <...>*

*Siųsdamas ženklą, kad jo malda palankiai išklaudyta,
Tėvas sugriaudė danguj ir sudrebino visą Olimpą,
o Visata gausdama sidabro žvaigždynus supurtė.
Tik nebijok! (Radvanas 1997: 151–157)*

Giedrės Mickūnaitės tyrinėjimai atskleidė Vytauto Didžiojo – talentingo karvedžio – vaizdinį, kuris po kunigaikščio mirties gyvavo Lietuvos ir Lenkijos valdovų tarpe, plačiame diduomenės rate. Be gausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinių kūrinių, kitų tiesioginių ir netiesioginių šio vaizdinio atspindžių, minėtinas 1565 m. Vilniaus arsenalo inventorių. Jame tarp ginklų, perduotų į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasienio pilis, yra minima ir Vytauto vardu pavadinta patranka, ant kurios buvo išliedintas įrašas: „Aš esu Vytautas, Vytauto vardu pavadinta / Žiūrėk, kaip dreba bokštai ir griūna tvirtovės“ (*Sum Vitoldus ego, Vitoldi ex nomine dictus / Concution turres moenia sterno, caue*). Taigi, tęsia G. Mickūnaitė, Vytauto karinė galia po jo mirties virto emblema, su jo vardu, tarsi burtažodžiu, buvo siekiama pergalių karo lauke (Mickūnaitė 2008: 203–204).

Sakytinėje lietuvių tradicijoje Vytauto Didžiojo pėdsakai iki šiol nėra sistemingai tyrinėti, bet jie akivaizdūs Trakų karaimų ir totorių kultūroje. Vytautas karaimų namuose iki šiol užima ypatingą vietą, o istoriniai asmenybės bruožai susilieja su mitinio veikėjo būdu (plg.: Leparskienė 2016: 170–177). Žemaitijoje žinomi keli ažuolai, kuriuos esą buvo pasodinęs arba jų paunksmėje pietavo, ilsėjosi Vytautas Didysis (išsamiau žr.: Vaitkevičius 1998: 357, 617–618). Yra tam tikro pagrindo manyti, kad Vytautą padavimuose ir sakmėse vėliau keitė Didžiosios armijos karvedys Napoleonas. Pavyzdžiui, Vidurio Baltarusijoje iš istorinių dokumentų žinomi ir iš gyvosios kalbos užfiksuoti vietovardžiai: Vytauto brasta (*Витольдов Брод*), Vytauto kelias (*Бимайтава дарога*), Vytauto tiltas (*Бимай Мост*), taip pat Vytauto ažuolas, Vytauto akmuo ir kiti rodo, jog tam tikromis aplinkybėmis Vytauto Didžiojo atmintis yra išsaugoma, su jo vardu siejami kariniai žygiai ir tikrai ar tariamai atlikti dideli darbai (išsamiau žr. Гурская 2005).

Ypač dėmesį patraukia viena iš baltarusių sakmių, užrašytų dar XIX a., kuri labai primena pasakojimus apie kape miegantį šv. Kazimierą. Tikėta, kad ištikus bėdai Vytautą taip pat galima prikelti. Skirtumas tik tas, jog šv. Kazimierą reikia žadinti *kryžiava* ugnimi, o Vytautą – pučiamųjų instrumentų muzika. Pažymėtina, kad tas pats žodis *духавы* baltarusių kalboje reiškia ir pučiamųjų orkestrą (*духавы аркестр*), ir šaunamąjį ginklą (*духавая стрэльба*):

*Prisiekė Lenkija Vytautui. Jis jų labai žiūrėjo.
Pajutęs mirtį, surinko savo pulkininkus ir generolus, mažus ir senus, tarė: „Vaikai, jaučiu*

artėjančią mirtį. Mirsiu, grokite tol, kol mane palaidos, kol žeme užbers. Jeigu jus, Lenkiją, kas skriaus, tai užgrokite ant mano kapo. Aš ateisiu į pagalbą.“ Praėjo kiek laiko, išrinko naują karalių. Staiga šovė įpėdiniamis mintis – argi gali būti, kad Vytautas iš mirusiųjų prisikeltų! Surinko pūtikus, nuėjo prie karaliaus kapo, pas Vytautą. Užgrojo. Prisikėlė Vytautas: „Kodėl mane pažadinote? Kas jus skriaudžia?“ Jam atsako: „Vytautai, karaliau, mūsų niekas neskriaudžia. Svarstėme, ar tiesa, Tu sakei, kad gali prisikelti.“ „Na, mano vaikai, nepykite. Jūs man kitame pasaulyje neduodate ramybės, tai būkite prakeikti, per amžius neturėkite ramybės!“ Nuo to laiko Lenkijoje prasi-dėję sukilimai. (Легенды 2005: 242–243)

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Sutelktas, archeologijos, istorijos ir tautosakos duomenimis paremtas tyrimas rodo, kad padavimai apie Lietuvos pilkapiuose ir piliakalniuose, kitaip tariant, milžinų kapuose, miegančius senovės karius – laisvės kovotojus, veikė S. Daukantą, o XIX a. pabaigoje – Maironio kuriamą ir plėtojamą didįjį istorinį pasakojimą. Pabrėžtina, kad šios sąveikos būta abipusės, nes labai greitai jau didysis istorinis pasakojimas darė įtaką padavimams apie piliakalnius ir pilis. Tada net užkeiktos požemių karalaitės imtos vaizduoti kartu su didelėmis ir galingomis kariuomenėmis, kurios galinčios iškovoti Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę.

Padavimai apie piliakalniuose ir pilių požemiuose miegančią, bundančią ir jau pabudusią senovės lietuvių kariuomenę gyvavo iš esmės kaip didžiojo istorinio pasakojimo dalis, jų reikšmė išaugdavo istorinių išbandymų metais. Tarp Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto gyventojų, taip pat kitose Rytų ir Pietų Lietuvos vietovėse paplito Gedimino kalne Vilniuje miegančios kariuomenės vaizdinys. Savitas šių padavimų, kurie buvo pasakojami iki pat XX a. antros pusės, bruožas – šv. Kazimieras miegančios kariuomenės priešakyje. Matyt, tam įtakos turėjo ir giliai Vilniaus vyskupijoje išsišaknijęs šv. Kazimiero kultas bei Šv. Kazimiero lietuvių švietimo draugijos veikla.

Atsižvelgiant į tai, kad padavimuose šv. Kazimieras yra žadinamas *kryžiuva* ugnimi – ypatingu ir didžiausiu Perkūno ginklu, manytina, jog karvedžio ir nepaprasto Lietuvos kariuomenės pagalbininko vaidmenį šv. Kazimieras kitados perėmė iš senovės lietuvių dievo Perkūno. Yra pagrindo spėti, kad protestantiškoji Lietuvos visuomenės dalis tuo

pačiu metu Perkūno vietoje matė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galybės kūrėją Vytautą Didįjį.

ŠALTINIAI:

LIIR = Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas
LIIR ES = Lietuvos istorijos instituto Rankraštyne saugomi Etnologijos skyriaus rinkiniai
LPTK = Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, sudarytas B. Kerbelytės, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
LTR = Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
VUB = Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

LITERATŪRA:

- Alekna 1927 = Antanas Alekna. *Šventas Kazimieras karalaitis*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1927.
- Apsakymai 1891 = *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*. Parasė Stanyslovas Zanavykas 1886. Tilžė: O. v. Mauderodė, 1891.
- Baleniūnas 1939 = Pranas Baleniūnas. *Kelmynų, Rinkšelių ir Sandrausikės pilkapiai*. 1939 m. tyrinėjimai. LIIR f. 1–237.
- Balys 2002 = Jonas Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. Iš: *Raštai* / 3. Parengė R. Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 2–223.
- Beresnevičius 1992 = Gintaras Beresnevičius. Baltiškų simbolių dinamika. Iš: *Senovės baltų simboliai*. Vilnius: Academia, 1992, p. 42–55.
- Bumblauskas 2009 = Alfredas Bumblauskas. Lietuvos didieji istoriniai pasakojimai ir Vilniaus paveldas. Iš: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 15–47.
- Buračas 1939a = Balys Buračas. Užburto piliakalnio kariuomenė. Iš: *Žiburėlis*, 1939, Nr. 3, p. 38–39.
- Buračas 1939b = Balys Buračas. Pabudo piliakalniuose miegojusi kariuomenė. Iš: *Ūkininko patarėjas*, 1939 m. gruodžio 7 d. (Nr. 49), p. 5.
- Buračas 1944 = Balys Buračas. Lietuviškos žemės balsas. Iš: *Lietuviai*, 1944 m. balandžio 30 d. (Nr. 31–32), p. 8. (Pagal: Balys Buračas. *Pasakojimai ir padavimai*. Sudarė A. Degutis ir V. Jankauskas. Vilnius: Mintis, 1996, p. 163–166).
- Buračas 2011 = Balys Buračas. *Lietuvos piliakalniai*. Sudarytojas G. Grižas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.
- Čiurinskas 2003 = Mintautas Čiurinskas. *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*. Vilnius: Aidai, 2003.
- Daukantas 1993 = Simonas Daukantas. *Būdas senovės lietuvių, kalėnų ir žemaičių*. Parengė B. Vanagienė. Vilnius: Ethnos, 1993.
- Dowgird 1881 = Tadeusz Dowgird. *Dziennik badań archeologicznych od 1.1.1881 do 1.1.1888*. VUB f. 1–397.
- Dowgird 1889 = Tadeusz Dowgird. Piłkalnie. O dwóch mogiłach księżęcych z czasów przedhistorycznych na Żmujdzi. Iš: *Wislą*, 1889, t. 3, zes. 2, p. 380–3*89.
- Dowojna Sylwestrowicz 1894 = Mieczysław Dowojna Sylwestrowicz. *Podania Żmudzkie* / 1. Warszawa: Księgarnia M. Arcata, 1894.
- Greimas 1990 = Algirdas Julius Greimas. *Tautos praeities beieškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas; Mokslas, 1990.
- Istoriniai 1949 = *Istoriniai padavimai*. Spaudai paruošė J. Balys. Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1949.
- Iš gyvenimo 1903 = *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*. Surinko J. Basanavičius. Chicago, Ill: Lietuva, 1903.

- Kaluškevičius, Misius 2004 = Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2004.
- Kerbelytė 1970 = Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies padavimai*. Vilnius: Vaga, 1970.
- Kriščiūnas 2001 = Povilas Kriščiūnas. Veliuoniškių porinimai. Iš: *Veliuona*. Vyr. red. V. Girininkienė. Vilnius: Versmė, 2001, p. 1051–1085.
- Krzywicki 1906 = Ludwik Krzywicki. *Żmudz starożytna. Dawni Żmudzini i ich warownie*. Warszawa: Nakład księgarń naukowej, 1906.
- Kviklys 1964 = Bronius Kviklys. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai / 1*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964.
- Leparskienė 2016 = Lina Leparskienė. *Trakų lokalinio pasaulio refleksijos žmonių pasakojimuose*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- LPA 2005 = *Lietuvos piliakalniai. Atlasas / 1*. Sudarytojai Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, Kultūros vertybių apsaugos departamentas, VšĮ Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos, 2005.
- Maironis 1906 = Maironis. *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*. Petropilis, 1906.
- Mickūnaitė 2008 = Giedrė Mickūnaitė. *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
- Radvanas 1997 = Jonas Radvanas. *Radviada*. Parengė ir vertė S. Narbutas. Vilnius: Vaga, 1997.
- Razauskas 2013 = Dainius Razauskas. Maironis ir senoji tradicija. Iš: *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 2, p. 11–25.
- Razauskas-Daukintas 2016 = Dainius Razauskas-Daukintas. *Maironis. Praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Safronovas 2011 = Vasilijus Safronovas. Bandytas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje. Iš: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2011, t. XXIII, p. 69–103.
- Savanorių 1937 = *Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai / 1*. Sudarytojas P. Ruseckas. Kaunas: Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga, 1937.
- Speičytė 2012 = Brigita Speičytė. *Anapus ribos. Maironis ir istorinė Lietuva*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Šiaurės 1975 = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko M. Slančiauskas. Parengė N. Vėlius ir A. Seselskytė. Vilnius: Vaga, 1975.
- Vaitkevičius 1998 = Vykintas Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.
- Vaitkevičius 2008 = Vykintas Vaitkevičius. Perkūnakiemio mitų pėdsakais. Iš: *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXVI, p. 51–63.
- Vijūkas-Kojelavičius 1988 = Albertas Vijūkas-Kojelavičius. *Lietuvos istorija*. Įvadą ir paaiškinimus parašė J. Jurginis. Vilnius: Vaga, 1988.
- Vitkūnas 2016 = Manvydas Vitkūnas. Kovos Lietuvos istorinėje atmintyje: piliakalniai kaip „atminties vieta“. Iš: *Karo archyvas*, 2016, t. XXXI, p. 274–325.
- Zabiela 2005 = Gintautas Zabiela. Piliakalniai – seniausieji Lietuvos gynybiniai įtvirtinimai. Iš: *Lietuvos piliakalniai. Atlasas / 1*. Sudarytojai Z. Baubonis ir G. Zabiela. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, Kultūros vertybių apsaugos departamentas, VšĮ Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos, 2005, p. 4–21.
- Zaborskaitė 1987 = Vanda Zaborskaitė. *Maironis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Žemės 1999 = *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė B. Kerbelytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- Žiogas 1909 = Juozapas Žiogas. Archaologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1909. (Atspausa iš: *Lietuvių tauta*, 1909, kn. 1, d. 3, p. 313–333).
- Гурская 2005 = Юлия Гурская. Образ князя Витовта в народной культуре белорусов. Iš: *Tautosakos darbai*, 2005, t. XXX, p. 166–172.
- Легенды 2005 = *Легенды і паданні*. Склад. М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- Покровский 1899 = Федор Васильевич Покровский. *Археологическая карта Ковенской губернии*. Вильна, 1899.

OPENING THE DOORS OF HILL-MOUNDS: LEGENDS ABOUT THE SLUMBERING LITHUANIAN ARMY

Vykintas Vaitkevičius

This article is dedicated to the legends surrounding Lithuanian hill-mounds, burial mounds and castle dungeons, which hide slumbering ancient warriors, sometimes called 'giants', who upon being awakened can join the fight for the freedom and independence of their homeland.

For the first time an extensive comparative study was performed, linking archaeological, historical and folkloric data. The results showed that at the end of the 19th–early 20th c., i.e. the period of Lithuanian national revival, the old legends gave rise to new mythological stories that were closely related to the dissemination of Lithuania's great historical narrative (a particular influence came from the works of Jonas Mačiulis-Maironis). This interaction was two-sided, because very soon the great historical narrative had an impact on legends about hill-mounds and castles; it was then that even princesses in cursed dungeons were depicted along with great and mighty armies, which could win battles for their homeland's freedom and independence.

Legends about a slumbering, awakening or already awakened ancient Lithuanian army gained particular meaning during historical periods of hardship. Among the people living in Polish-occupied Vilnius region, as well as other Eastern and Southern Lithuanian regions, the image of a great army slumbering under Gediminas Hill was widespread. A distinctive feature of these stories, told until the second half of the 20th c., was the link between the sleeping army and St Casimir (Kazimieras). Perhaps this was a result of the long-standing cult of St Casimir at the Vilnius bishopric, as well as the activities of the St Casimir Lithuanian Education Society.

In legends, St Casimir is awakened by kryžiava ugnimi (cross of fire) – the greatest weapon of the god Perkūnas. Therefore, it is likely that the role of a mighty warrior and supernatural assistance to the Lithuanian army came to St Casimir from the ancient Lithuanian deity Perkūnas. There is reason to believe that the protestant part of Lithuanian society at the same time saw, instead of Perkūnas, the great king of the Grand Duchy of Lithuania, Vytautas.

Klaipėdos universitetas

Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Herkaus Manto g. 84, Klaipėda

el. p. vykintas.vaitkevicius@gmail.com

Gauta 2016-12-15, įteikta spaudai 2017-02-26